

**GWIAZDA (1869–1870) HIPOLITA STUPNICKIEGO
JAKO PRZYKŁAD CZASOPISMA DLA KOBIET – ZARYS
MONOGRAFICZNY**

Izabela Krasieńska

 0000-0002-5897-9333

Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ABSTRACT

***Gwiazda* (1869–1870) by Hipolit Stupnicki as an Example of a Magazine for Women – Monographic Outline**

The article attempts to present a monographic study of *Gwiazda* – one of the women’s magazines published during the partition period. The periodical was edited in Lviv in the years 1869–1870. The focus of the study was on the origins of *Gwiazda*, formal and publishing features and content, and the press-forming activity of Hipolit Stupnicki, who was, among others, publisher and editor in charge of *Gwiazda*. Selected collaborators of the periodical were also presented, as not all of them signed their name and surname, which makes it difficult to identify these people and therefore prevents a broader embedding of the analysed magazine in the socio-historical context. When preparing the article, the methods of qualitative analysis of press content and the historical-critical analysis of literature and sources were used. As the analysis of the content of all 33 published issues of *Gwiazda* showed, the editorial staff expressed the need to maintain the roles expected of women and men. Women in its pages were presented as good wives submissive to their husbands and daughters obedient to their parents, loving mothers, frugal and good housewives, and at the same time God-fearing, modest people who humbly endure the challenges awaiting them and are resistant to the hardships of everyday existence. The magazine’s creators were reluctant to portray women who were overeducated or fashionably dressed according to Parisian trends.

Keywords: women’s press, *Gwiazda*, Hipolit Stupnicki, Lviv, Austrian partition

Wprowadzenie

Według ustaleń Jerzego Jarowieckiego w latach 1864–1918 we Lwowie ukazywało się 1119 tytułów prasowych. Największą liczbę stanowiły efemerydy (329), których żywotność nie przekraczała zazwyczaj kilku numerów. Przeanalizowany w niniejszym artykule periodyk *Gwiazda* edytowany był prawie dwa lata, a w tej grupie znalazło się 160 tytułów. W tym okresie we Lwowie ukazywało się 25 pism kobiecych (2,6%) (Jarowiecki 2019, s. 82–83). Ta grupa czasopism czerpała wzory z Wiednia i Paryża. Wśród nich były tytuły wydawane w formie almanachów, miesięczników literacko-teatralnych i rozrywkowych, żurnali mody, poradników gospodarstwa domowego oraz poradników przydatnych w wychowywaniu dzieci. Od 1860 r., za sprawą edytora i redaktora Jana Kantego Gregorowicza, zaczęto również wydawać adresowane do kobiet magazyny społeczno-literackie. Z prasą dla kobiet gatunkowo związane są także pisma rodzinne, nazywane również familijnymi bądź familistycznymi (Lewartowska 1975, s. 65–70), oraz prasa dla dzieci, którą zazwyczaj czytały najmłodsze matki, bony, guwernantki i nauczycielki (Tyrowicz 1979, s. 163; Franke 1999, s. 7).

Istotnym problemem w badaniach nad czasopismami kobiecymi jest zdefiniowanie stosowanych przez badaczy pojęć „prasa kobieca” oraz „prasa dla kobiet”. Pojęcie „prasa kobieca” oznacza nie tylko treść, lecz także twórcę, czyli redaktora, wydawcę oraz publikujących dziennikarzy, którzy kształtowali upodobania i zainteresowania czytelniczek. „Prasę dla kobiet” wydawali natomiast przeważnie mężczyźni, narzucając kobietom swój punkt widzenia i wyobrażenia na temat ich roli w życiu społecznym oraz rodzinnym. Były to pisma, które w podtytule wyraźnie wskazywały adresatkę, np. „płci pięknej” czy „płci niewieściej” (Sokół 1983, s. 6). Według tych kryteriów *Gwiazdę*, ukazującą się z podtytułem *Czasopismo dla płci niewieściej*, można określać mianem „prasy dla kobiet”. Z zaproponowanym podziałem na „prasę kobiecą” oraz „prasę dla kobiet” nie zgadza się Jerzy Franke. Badacz stwierdził bowiem, że istniały pisma redagowane przez mężczyzn wspierające równouprawnienie kobiet, jak również były periodyki kierowane przez kobiety zwalczające programy emancypacyjne. Rozgraniczenie na „prasę kobiecą” i „prasę dla kobiet” nie może mieć, zdaniem Frankego, zastosowania także z powodu istnienia tytułów, które na przemian redagowali mężczyźni oraz kobiety (Franke 1999, s. 10).

W powstanie i rozwój *Gwiazdy* zaangażowany był mężczyzna, wydawca i jednocześnie redaktor odpowiedzialny, Hipolit Stupnicki. Jerzy Myśliński zaliczył go do „mistrzów plejady dziennikarskiej w Galicji” (Myśliński 1972, s. 60), a Stanisław Sławomir Nicieja określił mianem jednego z „najczynniejszych literatów polskich” (Nicieja 1988, s. 368).

Edytowana w XIX wieku prasa dla kobiet umiejętnie łączyła hasła emancypacyjne z treściami patriotycznymi i edukacyjnymi. Na jej łamach podejmowano tematykę wychowania i kształcenia kobiet oraz równouprawnienia zawodowego. Wzywano kobiety do zaangażowania się w działalność społeczną i oświatową (Jarowiecki 2008, s. 175). Czasopisma kobiece dostarczały czytelniczkom również rozrywki, rozwijały ich umiejętności i zdolności, pomagały w rozwiązywaniu problemów

życia codziennego. Poruszały zagadnienia dotyczące mody i urody. Na ich łamach nie brakowało porad praktycznych z zakresu kulinariów, sprzątanania, szycia, robótek ręcznych, chowu zwierząt gospodarskich oraz ptactwa domowego itp. Drukowane były porady wychowawcze, lecznicze i pielęgnacyjne. Pisma te utrwały w społeczeństwie wzorzec kobiety jako dobrej gospodyni, oddanej i kochającej matki oraz wiernej żony (Mielczarek 2023, s. 9).

Celem artykułu jest charakterystyka czasopism kobiecych na przykładzie wydawanej we Lwowie w latach 1869–1870 *Gwiazdy*. Skupiono się na jej cechach formalno-wydawniczych, zawartości treściowej i współpracujących z pismem osobach. Szczególną uwagę zwrócono na Stupnickiego – wydawcę i redaktora odpowiedzialnego periodyku. W artykule posłużono się metodą jakościowej analizy zawartości prasy oraz metodą historyczno-krytyczną źródeł i piśmiennictwa. Przebadano wszystkie 33 numery pisma pod kątem ich tematyki.

Hipolit Stupnicki – życie i działalność prasotwórcza

Do mistrzów dziennikarstwa lwowskiego czasów autonomicznych (1867–1918) można zaliczyć Jana Dobrzańskiego, Jana Lama, Adama Krechowickiego, Bolesława Limanowskiego, Bolesława Wysłoucha, ks. Stanisława Stojałowskiego, Ludwika Gumplowicza, Tadeusza Romanowicza, Bronisława Łaskownickiego, Stanisława Rossowskiego, Władysława Łozińskiego oraz Stupnickiego (Jarowiecki 2019, s. 296). Ten ostatni, jak napisała Łucja Charewiczowa, złośliwie nazywany był przez niektórych współczesnych mu ludzi „stupidusem” (głupkiem, błaznem), ale przez potomnych „ojcem dziennikarstwa lwowskiego” (Charewiczowa 1938, s. 44). W opublikowanym na łamach *Biblioteki Warszawskiej* wspomnieniu pośmiertnym Władysław Zawadzki odnotował, że Stupnicki „dziennikarzem właściwie nie był, nigdy sam nic nie pisał; ortograficznie nawet pisać nie umiał”, a w wydawanych i redagowanych przez siebie periodykach zajmował się sprawami administracyjnymi, ekspedycją oraz innymi drobnymi pracami (Zawadzki 1879, s. 107). Nie wszyscy jednak krytycznie odnosili się do edytorskich i redaktorskich dokonań Stupnickiego, a dowodem na to był obchodzony w 1875 r. jubileusz 25-lecia jego pracy dziennikarskiej (Konopka 1992, s. 163).

Stupnicki urodził się 13 sierpnia 1806 r. w Niskołyzach w powiecie buczackim w rodzinie oficjalistów (Charewiczowa 1938, s. 44; Konopka 2008, s. 166). Jego żoną była Karolina z Tchórzewskich, z którą miał sześcioro dzieci. Najstarszy z synów – Karol – pomagał ojcu w pracy redakcyjnej przy *Opiekunie Polskich Dzieci*, od 1863 r. przy *Przyjacielu Domowym*, a po śmierci Hipolita, który zmarł 18 października 1878 r., kierował *Gazetą Wiejską*. Był także redaktorem i wydawcą *Noworocznika Lwowskiego*, redaktorem naczelnym i odpowiedzialnym *Gazety Narodowej*, pisma *Łobuz*. *Organista lwowski* oraz drzeworytnikiem. Nad grobem Stupnickiego przemawiali dwaj podobnie jak on zasłużeni lwowscy dziennikarze – Romanowicz i ks. Stojałowski (Konopka 2008, s. 168; Jarowiecki 2008, s. 75, 87; Jarowiecki 2019, s. 45).

Stupnicki kształcił się w Stanisławowie i we Lwowie, gdzie ukończył gimnazjum, przebywał także w Krakowie. Do około 1848 r. pracował w Brodach jako urzędnik finansowy. Zamiłowanie do języka polskiego oraz ojczystej literatury, historii i kultury zawdzięczał wychowaniu domowemu, jak również czytaniu książek w języku polskim (Konopka 2008, s. 168; Konopka 1992, s. 166; Wnęk 2019, s. 419). Choć Stupnicki zasłynął głównie jako redaktor i edytor prasy, to warto nadmienić, że napisał lub wydał szereg oryginalnych dzieł oraz własnych opracowań, przeważnie o charakterze kompilatorskim (Konopka 1992, s. 180). Wskazać można na kilka z nich, np.: „Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. Z mapą Galicji, łącznie z obwodem krakowskim i Bukowiną” (Lwów 1849), „Geograficzno-statystyczny opis Królestwa Galicji i Lodomerii” (Lwów 1864), „Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów. Ułożony porządkiem alfabetycznym na podstawie herbarza Niesieckiego i manuskryptów”, t. 1–3 (Lwów 1855), „Imionospis poległych i straconych ofiar powstania roku 1863 i 1864” (Lwów 1865). Dzieła te, a zwłaszcza geograficzne, nie spotkały się zapewne z zainteresowaniem u niektórych czytelników, skoro ich autor stał się obiektem żartów prasy satyrycznej. W ukazującym się we Lwowie *Humorystyczno-Satyrycznym Noworoczniku Krzykacza na rok 1863* czytamy: „Pan Stupnicki zostaje Krzysztofem Kolumbem i odkrywa mnóstwo miast polskich, nieznanych dotychczas nikomu” (Kalendarium 1863, s. 19). Stupnicki przyczynił się również do uratowania jedyne go we Lwowie pomnika wzniesionego na dziedzińcu zabudowań oo. jezuitów, a będącego symbolem hołdu mieszkańcóm tego miasta dla hetmana Stanisława Jabłonowskiego, pogromcy Tatarów w roku 1695 (Charewiczowa 1938, s. 44).

W dorobku prasotwórczym Stupnickiego znajdowało się osiem periodyków, które dziennikarz ten przez 27 lat wydawał lub redagował. Jak napisała Maria Konopka, ich poziom nie był wysoki, ale i Stupnicki „nie aspirował do tworzenia pism dla kręgów inteligentkich”. Cieszyły się one zainteresowaniem głównie średnich warstw społecznych. Wpływały na szerzenie oświaty, poglądów politycznych, rozbudzanie zamiłowań i zainteresowań czytelniczych, kształtowanie i podtrzymywanie polskiej kultury, języka, historii, tradycji oraz obyczajów (Konopka 1992, s. 188).

Pracę na niwie redakcyjnej i wydawniczej rozpoczął w 1851 r. od *Przyjaciela Domowego*. Pismo ukazywało się do 1886 r. Poparcia udzieliła mu hr. Maria Gołuchowska. *Przyjaciel Domowy* w zamierzeniu Stupnickiego miał być poświęcony nauce i rozrywce ludu. Stupnicki był jego wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym aż do śmierci, choć należy przypuszczać, że osobiście nie zajmował się redagowaniem. W celu obniżenia kosztów związanych z utrzymaniem pisma sam wykonywał obowiązki edytora, korektora, administratora i kolportera. Periodyk docierał do inteligencji wiejskiej, drobnych dzierżawców oraz oficjalistów. Ta grupa niezamożnych odbiorców wpłynęła na cenę pisma, która nie była wygórowana. *Przyjaciel Domowy* miał różną częstotliwość (tygodnik, dwutygodnik, ukazujący się trzy razy w tygodniu dziennik). Nakład wynosił od 2000 do 4000 egzemplarzy. Już w pierwszym roku edycji periodyk miał 418 abonentów. Część dochodów uzyskiwanych z prenumeraty Stupnicki przeznaczał na potrzeby ochronek dla dzieci, gdyż

zaangażowany był w działalność kulturalną, społeczną i dobroczynną. Artykuły publikowane na łamach *Przyjaciela Domowego* dotyczyły uprawy roślin, hodowli zwierząt, pszczelarstwa, ogrodnictwa, modernizacji rolnictwa. Porady i wskazówki przeznaczone dla ludności wiejskiej w większości były przedrukowywane z krajowych oraz z zagranicznych periodyków rolniczych. Publikowano ponadto porady kulinarne, medyczne, kosmetyczne i wzory robótek ręcznych. Przybliżano czytelnikom sylwetki bohaterów narodowych, pisarzy oraz uczonych. Pojawiały się artykuły historyczne, oświatowe, ekonomiczne, religijne, a całość dopełniała część literacka (wiersze i opowiadania), jak również materiały rozrywkowe, w tym anegdoty i zagadki (Charewiczowa 1938, s. 44; Jarowiecki 2008, s. 46–47, 87–88; Jarowiecki 2005, s. 85; Konopka 1992, s. 186; Konopka 1991, s. 42–47; Homola 1976, s. 234).

W dniu 1 kwietnia 1858 r. Stupnicki rozpoczął redagowanie nowego pisma – *Przegląd Polityczny Powszechny*. 25 września tego samego roku tytuł zmieniony został na *Przegląd Powszechny*. Z podtytułu wynikało, że był to periodyk poświęcony polityce, przemysłowi i handlowi. Wydawany był przez Edwarda Winiarza w nakładzie 1000–4000 egzemplarzy i stanowił rodzaj magazynu politycznego z nieokreślonym bliżej programem. Miał charakter popularny i ukazywał się z częstotliwością dwutygodniową. Choć Stupnicki nie dysponował żadnymi dochodami na rozpoczęcie edycji oraz rozwój *Przeglądu Powszechnego*, to i tak pracował z zapałem oraz wytrwałością. Zajmował się przerabianiem i tłumaczeniem tekstów z innych pism. To dzięki niemu zaistnieli inni literaci i dziennikarze: Edward Błotnicki, Henryk Rewakowicz czy Władysław Rapacki. W pracy tej mógł liczyć na pomoc znanych dziennikarzy i publicystów lwowskich, m.in. Józefa Dzierzkowskiego, Karola Widmana czy Platona Kosteckiego. Edycja pisma stała się możliwa dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu przez wydawcę książek dla ludu, literata, filantropa i działacza politycznego Alfreda Młockiego oraz arcybiskupa lwowskiego Łukasza Baranieckiego. Periodyk popierały władze rządowe, w tym namiestnik Galicji hr. Agenor Gołuchowski. *Przegląd Powszechny* czytany był przez mieszczan, rzemieślników, urzędników prywatnych, drobnych właścicieli ziemskich i duchowieństwo katolickie (Nicieja 1988, s. 368; Konopka 1992, s. 167–168; Homola 1976, s. 237; Jarowiecki 2019, s. 65; Jarowiecki 2008, s. 49; Jarowiecki 2005, s. 86–87).

Wznowiona 15 marca 1862 r. *Gazeta Narodowa* stanowiła kolejne przedsięwzięcie prasotwórcze Stupnickiego. Był on wydawcą tego politycznego pisma do 15 października 1863 r., kiedy to przejął je na własność Dobrzański, dotychczasowy główny współpracownik, który w 1848 r. był pierwszym redaktorem *Gazety Narodowej*. Wydawcą periodyku był również Teofil Szumski. Do 10 marca 1863 r. funkcję redaktora odpowiedzialnego w tym dzienniku pełnił Karol Stupnicki – syn Hipolita – ale w redagowaniu współuczestniczyli: Dobrzański, Gumplowicz, Widman, Kostecki, Ludwik Powidaj, Mieczysław Romanowski i Włodzimierz Baczyński. Początkowo *Gazeta Narodowa* ukazywała się dwa razy w tygodniu, potem trzy i wreszcie od numeru trzynastego z 1863 r. drukowano ją sześć razy w tygodniu. Nakład dochodził do 3200 egzemplarzy. W piśmie publikowano relacje z Sejmu Krajowego, projekty ustaw i już przygotowane ustawy. Redakcja interesowała się życiem Polaków na emigracji i na ziemiach polskich pozostałych zaborów. *Gazeta*

Narodowa wpływała na opinię publiczną oraz wyniki wyborów posłów z Galicji do Sejmu Krajowego i austriackiej Rady Państwa. Stupnicki jako wydawca dziennika zajmował się przede wszystkim zabezpieczeniem warunków niezbędnych do jego utrzymania i dbał o sprawy administracyjne, a za merytoryczne opracowanie odpowiadał Widman (Konopka 1992, s. 171–172; Homola 1976, s. 240–241; Drąg 2021, s. 187–188; Rosnowska 1970, s. 319–338; Świątek 2021, s. 79).

Zwolenników Towarzystwa Narodowo-Demokratycznego reprezentował postępowy *Dziennik Lwowski* ukazujący się w latach 1867–1871 (Jarowiecki 2008, s. 81). Powstał w miejsce *Przeglądu* (1863–1866, 1868) – dodatku do *Przyjaciela Domowego*. *Przegląd* ukazywał się trzy razy w tygodniu, ale pragnieniem Stupnickiego było przekształcenie go w dziennik. Nie dysponował jednak funduszami niezbędnymi na złożenie odpowiedniej kaucji. W takiej sytuacji postanowił połączyć *Przegląd* z nowo założonym *Dziennikiem Lwowskim*. W redakcji tego periodyku pełnił funkcję redaktora odpowiedzialnego (Konopka 1992, s. 172), a w rzeczywistości odpowiadał za sprawy administracyjne. Właściwą pieczę nad *Dziennikiem Lwowskim* sprawowali Henryk Jasiński i Karol Groman, ludzie młodzi, energiczni, o radykalnych, demokratycznych poglądach, którym, w przeciwieństwie do Stupnickiego, marzyła się nie tylko praca dziennikarska, ale i kariera polityczna (Fras 1982, s. 91). *Dziennik Lwowski*, który zajął miejsce *Przeglądu*, stanowił, podobnie jak jego poprzednik, samoistny wydawniczo dodatek do *Przyjaciela Domowego*. Redakcja nie stroniła od podawania krajowych i zagranicznych wiadomości politycznych, publikowano materiały dotyczące przemysłu oraz rolnictwa, na łamach pisma znajdował się też dział artystyczno-literacki (Konopka 1992, s. 173).

Równoległe z pracą redakcyjną w *Przyjacielu Domowym* i *Dzienniku Lwowskim* Stupnicki podjął w połowie maja 1867 r. kolejną inicjatywę zorganizowania pisma, tym razem dla młodych odbiorców, które miało stanowić również pomoc dla rodziców i nauczycieli, czyli *Opiekuna Polskich Dzieci*. Był redaktorem odpowiedzialnym i wydawcą. Po nim obowiązki te przejął jego syn Karol. Od 1869 r. funkcje te sprawował Aleksander Kisielewski, który zapowiadał, że postara się w pisemku połączyć naukę z rozrywką i przyczynić się do wykształcenia młodych czytelników w duchu patriotycznym. Zamierzeniem twórców było służyć tym tytułem także polskim rodzinom, dlatego doboru materiałów dokonywano pod kątem ich narodowych i dydaktycznych wartości. Na łamach *Opiekuna Polskich Dzieci* drukowano artykuły historyczne, przyrodnicze, religijne, utwory literackie (poetyckie i prozatorskie). Część tekstów miała charakter popularnonaukowy. Ten ilustrowany periodyk ukazywał się do grudnia 1873 r. Klika razy nastąpiła zmiana tytułu (*Opiekun Dzieci Polskich*, *Opiekun Dzieci Naszych*, *Opiekun Dzieci*). Zmieniała się także częstotliwość druku (z tygodnika na dwutygodnik, a następnie w dekadówkę), co może świadczyć o niestabilności finansowej twórców, a zwłaszcza Kisielewskiego. Zdarzało się, że z konieczności łamy pisma wypełniał artykułami swojego autorstwa. Warto dodać, że posiadane przez Stupnickiego umiejętności redagowania pisemka dla młodych czytelników nie były wysokie, o czym świadczy przesycony dydaktyzmem dobór tekstów do druku i ich poziom. Pismo upadło z powodu braku środków

finansowych i dostatecznego zainteresowania nim odbiorców (Konopka 1992, s. 173–175; Jarowiecki 2019, s. 238; Kolasa, Woźniakowski, Rogoż 2018, s. 144–146).

W styczniu 1869 r. Stupnicki rozpoczął edycję *Gazety Wiejskiej*. Wydawcą był tylko do 1 marca tegoż roku, a funkcję przekazał Widmanowi. Sam natomiast aż do śmierci był redaktorem odpowiedzialnym tego periodyku, a po nim obowiązki przejął jego syn – Karol. *Gazeta Wiejska* ukazywała się trzy razy w miesiącu. Była wydawana zamiast dawnego *Przeglądu*, który wychodził wraz z *Przyjacielem Domowym*. Przypominał o tym podtytuł *Gazety Wiejskiej* (dawniej *Przegląd*), zaznaczony jednak tylko w winiecie tytułowej w pierwszym roku edycji. *Gazeta Wiejska* była pismem politycznym. Podawała wyczerpujące informacje z regionu, kraju i ze świata. Na jej łamach publikowano także ustawy rządowe. Poruszane były zagadnienia związane z życiem społecznym, gospodarczym, oświatowym i kulturalnym (Konopka 1992, s. 176).

Warto wspomnieć, że Stupnicki, najprawdopodobniej w latach 1853–1872, zajmował się opracowywaniem i wydawaniem kalendarza powszechnego *Haliczanin*. Był on łatwo dostępny ze względu na wysoki nakład 12 000 egzemplarzy oraz na niewygórowaną cenę. Oprócz części kalendarzowej zawierał treści dotyczące polityki, gospodarki, geografii, historii, była część statystyczna, praktyczna (informacje walutowe i pocztowe), drukowano wiersze, opowiadania, wspomnienia i biogramy znanych Polaków. *Haliczanin* miał też dział rozrywkowy zawierający anegdoty. W kalendarzu tym Stupnicki reklamował m.in. redagowane i wydawane przez siebie periodyki. *Haliczanin* adresowany był do tego samego kręgu odbiorców co *Przyjaciel Domowy* (Konopka 1992, s. 179–180).

Gwiazda – ogólna charakterystyka

Gwiazda adresowana była do kobiet. Świadczył o tym podtytuł zamieszczony w winiecie: *Czasopismo dla płci niewieściej*. Na okładce znajdował się nieco inny podtytuł: *Czasopismo dla niewiast*. Redakcja periodyku zajmowała anachroniczne stanowisko i wyrażała konieczność utrzymania ról należnych kobiecie oraz mężczyźnie, odwołując się przy tym do poglądów Bronisława Trentowskiego (1808–1869), twórcy polskiej filozofii narodowej lat 40. XIX wieku (Starzyńska-Kościszko 2010). Z łatwością, a nawet skwapliwością, podejmowano więc tezy głoszone przez Trentowskiego, które dyskryminowały kobiety. Filozof ten wypowiadał się m.in. w temacie nierównych uzdolnień kobiet i mężczyzn, a *Gwiazda* odwoływało się do jego przemyśleń (Jarowiecki 2019, s. 187; Franke 1999, s. 192).

„Jeżeli chłopiec z tej lub z owej strony zaniedbany został, to jeszcze nie wszystko stracone. Jego własny geniusz prowadzić go dalej może i wypełni pięknie to, co było w nim częścią. Z dziewczyną ma się rzecz zupełnie inaczej. Zostaje tym raz na zawsze, czym w domu rodziców była”. (Trentowski). – Co powie ona mężowi, czym osłodzi jego zmartwienia, kiedy cała głowa jej zajęta jest drobiazgami, jak np. pieczeniem bułek, smaženiem konfitur, przyrządzaniem powideł

itp. W ogóle podobne kobiety niczym się prawie nie różnią od swoich służących, chyba tylko zewnętrznymi formami: położeniem w świecie, ambicją, suknią itd. (Statkowski 1869a, s. 4–5).

Pismo czytały średniozamożne ziemianki, żony dworskich oficjalistów i inteligencji pracującej. Być może docierało także do bogatszych włościanek. Podobnie więc jak *Przyjaciela Domowego*, tak i *Gwiazdę* czytali ludzie wywodzący się z klasy średniej. O takim odbiorcy świadczy też niewygórowana cena; pismo w całorocznej prenumeracie kosztowało 3 złote reńskie (floreny, guldeny).

Stupnicki jako wydawca i redaktor odpowiedzialny, nie mogąc uporać się z problemami finansowymi, często zmieniał oficyny, w których drukowano periodyk. Były to: Drukarnia Dziennika Lwowskiego, Henryka Jasińskiego, Edwarda Winiarza, Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Michała Franciszka Poremby i M. Mohra.

Jak już wspomniano, ogółem ukazały się 33 numery, w tym jeden podwójny (3/4 z 15 lutego 1870). Pierwszy numer *Gwiazdy* opuścił prasy drukarskie 1 maja 1869, a ostatni 15 grudnia 1870 r. W pierwszym roku edycji ukazało się 16 numerów, a w drugim 17. Pełen ich wykaz wraz z datą wydania i objętością zawiera poniższa tabela.

Tabela 1. Wykaz numerów czasopisma *Gwiazda* z lat 1869–1870

Rok	Numer	Data wydania	Liczba stron	Rok	Numer	Data wydania	Liczba stron
1869	1	1 maja	8	1870	1	2 stycznia	8
1869	2	11 maja	8	1870	2	11 stycznia	8
1869	3	20 maja	8	1870	3/4	15 lutego	12
1869	4	1 czerwca	8	1870	5	5 marca	8
1869	5	15 czerwca	8	1870	6	15 marca	8
1869	6	1 lipca	8	1870	7	1 kwietnia	8
1869	7	10 lipca	8	1870	8	15 kwietnia	8
1869	8	20 lipca	8	1870	9	1 maja	8
1869	9	1 sierpnia	8	1870	10	15 maja	8
1869	10	28 sierpnia	8	1870	11	1 czerwca	8
1869	11	4 września	8	1870	12	15 czerwca	8
1869	12	10 września	8	1870	13	1 lipca	8
1869	13	20 września	8	1870	14	25 lipca	8
1869	14	20 października	8	1870	15	15 sierpnia	8
1869	15	1 listopada	8	1870	16	15 września	8
1869	16	20 grudnia	8	1870	17	15 grudnia	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy czasopisma *Gwiazda* (1869–1870)

Sądząc po datach edycji poszczególnych numerów, był to nieregularnik, co może świadczyć o niestabilności finansowej Stupnickiego oraz zaległościach w opłatach abonamentowych, chociaż zamierzał wydawać pismo co 10 dni (1, 10 i 20 każdego miesiąca). Paginacja była ciągła w obrębie roku, a układ strony dwułamowy. Czasopismo, poza podwójnym 3/4 numerem z 1870 r., miało stałą objętość ośmiu stron. Tytuł był złożony pismem półgrubym, prostym wraz z podtytułem złożonym mniejszą czcionką. *Gwiazda* była bogato ilustrowana drzeworytami, przedstawiającymi np. opisywane na jej łamach znane i zasłużone kobiety (często stawiane za wzór do naśladowania) bądź wzory robótek ręcznych oraz damskich strojów (Konopka 1992, s. 178). W periodyku wyraźnie widać podział na dwie części: rozpraw i praktyczną.

Na łamach *Gwiazdy* większość artykułów nie była podpisana imieniem i nazwiskiem. Niektórzy autorzy sygnowali je trudnymi do ustalenia inicjałami, ewentualnie zamieszczali tylko imię uzupełnione pierwszą literą nazwiska: B., R., Bl., P.K., P.P., A.G., N.N., X.W., Fr. G., St. J., Julia P., Zofia W., Amelia P. i inni. Wśród autorów podpisanych imieniem i nazwiskiem lub dającym się rozszyfrować inicjałem czy pseudonimem znaleźli się np.: pochodząca z bogatej rodziny ziemiańskiej Gabriela Puzynina (1815–1869), kobieta uzdolniona artystycznie w zakresie malarstwa, muzyki oraz śpiewu, pamiętnikarka, komediopisarka i poetka (Skręt 1986, s. 503–505); Władysław Bełza (1847–1913), poeta, literat, publicysta (Wisłocki 1935, s. 413); Narcyza Żmichowska (1819–1896), pisarka, nauczycielka, działaczka społeczna (Hajkowska 2015, s. 141–156); Antoni Pietkiewicz podpisujący się pseudonimem Adam Pług (1823–1903), powieściopisarz, poeta, publicysta, redaktor i tłumacz (Deresz 1981, s. 150–152); Władysław Sabowski podpisany pseudonimem Wołody Skiba (1837–1888), poeta, dramatopisarz, powieściopisarz, publicysta i tłumacz (Burkot 1992–1993, s. 248–250); Mściśław Kamiński (1839–1868), publicysta i etnograf (Dernatowicz 1964–1965, s. 577–578); Józefa Śmigielska po mężu Dobieszewska (1820–1899), pisarka, redaktorka, publicystka (Krasińska 2023, s. 30–31); Zofia Klimañska podpisana pseudonimem Zofia z Brzozówki (1812–1870), pisarka i publicystka (Oknińska 1966–1967, s. 615–616); Antonina Machczyńska (1837?–1919), publicystka i działaczka społeczna (Michalska-Bracha 2023, s. 30); podpisana jako P.W. Paulina Wilkońska (1815–1875), powieściopisarka, pamiętnikarka, redaktorka (Witkowska, Przybyłski 2009, s. 676); stosujący inicjały K.W.W. Kazimierz Władysław Wójcicki (1807–1879), literat, wydawca, badacz historii Warszawy (Witkowska, Przybyłski 2009, s. 615–616, 677); używający inicjałów W.G. Wiktor Gomulicki (1848–1919), powieściopisarz, eseista, poeta, krytyk literacki, kolekcjoner i badacz dziejów Warszawy (Taborski 1959–1960, s. 275–277); podpisany jako K.J.P. Józef Kalasanty Pajgert (1799?–1871), poeta, bibliofil, artysta malarz (Skręt 1980, s. 28–29); Leon P. – Leon Potocki (1799–1864), powieściopisarz, pamiętnikarz, powstaniec listopadowy (Skręt 1984–1985, s. 91–94); Emilia L. – Emilia Lejowa (1839–1906), autorka książek dla dzieci i młodzieży (Białek 1972, s. 14–15).

Zawartość treściowa

Układ treści *Gwiazdy* był stały i pogrupowany w działy: „Życiorysy”, „Powieści”, „Poezje”, „Opisy i opowiadania”, „Rozprawy”, „Rzeczy tyczące się gospodarstwa domowego”, „Rzeczy tyczące się kuchni”, „Rzeczy tyczące się pielęgnowania zdrowia”, „Rzeczy tyczące się domowego użytku”, „Wzory do robótek ręcznych”, „Szarady” i „Rozmaitości”.

W dziale „Życiorysy” opublikowanych zostało 10 biogramów bardziej lub mniej znanych kobiet, żyjących w przeszłości lub ówczynie, zarówno Polek, jak i cudzoziemek: Atenais (400?–460) – córka sławnego filozofa greckiego Leontiasa, żona cesarza bizantyjskiego Teodozjusza II, kobieta piękna i wykształcona, fundatorka kościołów oraz filantropka, nazwana na łamach *Gwiazdy* „matką ubogich” (Atenais 1869, s. 84–85); Barbara Radziwiłłówna (1520?–1551) – druga żona króla Zygmunta II Augusta (Barbara 1869a, s. 9–10; Barbara 1869b, s. 17–18); Klementyna z Tańskich Hoffmanowa (1798–1845) – pisarka, poetka, tłumaczka, wydawczyni, redaktorka, nauczycielka i działaczka społeczna. Autorka książek takich jak m.in. „Pamiętki po dobrej matce” i „Amelia matką”. Po powstaniu listopadowym przebywała z mężem na emigracji, gdzie zmarła (Klementyna 1870, s. 53–55); Ludwika Leśniowska (1814–1890) – pisarka, od 1863 r. wydawczyni tygodnika politycznego *Nowiny ze Świata* i działaczka oświatowo-ludowa (Ludwika 1870, s. 45–47); Bożena Němcová (1820–1862) – znana czeska pisarka (Bożenna 1869, s. 67–69); Elizabeth Blackwell (1821–1910) – brytyjska i amerykańska lekarka oraz feministka (Elżbieta 1870, s. 105–106); Zofia Kaplińska (1831–1864) – nauczycielka i pisarka, autorka „Książeczki dla dzieci chrześcijańskich” i „Rozrywki w dni świąteczne” oraz kilkudziesięciu utworów opublikowanych na łamach prasy: *Gwiazdka*, *Czytelnia Niedzielną*, *Tygodnik Ilustrowany* (Zofia 1869, s. 1–2); Apolonia z Dalewskich Sierakowska (1838–1919), żona Zygmunta Sierakowskiego, przywódcy powstania styczniowego na Żmudzi, zesłanka syberyjska, która czyniła bezskuteczne starania o ułaskawienie męża straconego przez powieszenie na mocy wyroku wydanego przez generała-gubernatora wileńskiego Michaiła Murawjowa (Apolonia 1869, s. 91–93); Józefa Żelichowska z Koniecpola, pochodząca z niezamożnej rodziny szlacheckiej. Kobieta ta poświęciła własne szczęście, poślubiając wzgardzonego przez innych człowieka (Leon P. 1869, s. 25–26). W sierpniu 1869 r. zmarła natomiast współpracowniczka *Gwiazdy*, Gabriela Puzynina, co również nie uszło uwadze redakcji. Była autorką wierszy dla dzieci i młodzieży zawartych w zbiorach „Dalej w świat” oraz „Dzieci litewskie”. Utwory poetyckie drukowała też na łamach prasy. Charakteryzowały się one „artystycznym formy wyrobieniem” i odzwierciedlały jej talent oraz „czystą, jasną istotę” (B. 1870, s. 9–10).

Edytowane w tym okresie czasopisma dla kobiet często zaliczane są przez historyków prasy również do pism literackich, gdyż na ich łamach drukowano „sporo treści literackich”, które to przyciągały czytelniczki (Sokół 1983, s. 7). Dużą część zawartości treściowej *Gwiazdy* także zajmowały stałe działy literackie, czyli: „Powieści”, „Opisy i opowiadania” oraz „Poezja”. Zawarte w nich utwory odzwierciedlały zainteresowania czytelniczek, ale przeważały powieści, opowiadania oraz

opisy historyczne i religijne (Konopka 1992, s. 178), m.in.: Anny B. „Stalość dziewicy”; Zofii W. „Skutki łakomstwa. Upominek dla małych dziewczątek”; A.G. „Ubiór dawnej dziewicy polskiej w XVII wieku”; R. „O modzie”; C.N. „Złe się nie utai”; N.N. „O małżeństwie z miłości i bez miłości”; R.K. „Zoe. Ustęp z walk Grecji”; „Żona aniołem stróżem”; „Taniec bajaderki indyjskiej”; „Zgon Wandy”; „Obłężenie Trembowli”; „Wieszcz i kobieta”. Dłuższe z nich jak np. „Piastunka. Relikwie z pocziwej przeszłości” Pługa, „Didko. (Z podania rodzinnego)” Wójcickiego, Feliksa „Drogi opatrności” czy „Jadwiga królowa polska” były drukowane w odcinkach w kilku kolejnych numerach.

Spośród autorów utworów wierszowanych warto wskazać na: Wilkońską, Puzyninę, Żmichowską, Lejową, Machczyńską, Malwinę z Zarudzkich Wiwulską, Gomulickiego, Bełę i Pajgerta. Ogółem na łamach *Gwiazdy* opublikowano 32 utwory liryczne, z których większość była podpisana przynajmniej inicjałami: „Niezabudki” (C.), „Anioł rodziny” (Fr. G.), „Święte niewiasty” (S. Giller), „Błogosławiona”, „Co miłość może. Zdarzenie prawdziwe” (Puzynina), „Niepewności” (Żmichowska), „Porankiem” (Wanda z Nielisza – Wanda Krynicka), „Robaczek świętojański” (Jan Berdo), „Droga do nieba” (Beła), „Szwaczka” (Beła), „Najpiękniejsza” (Wilkońska), „Śpiąca dziewczyna” (Gomulicki), „Rodzina” (Pajgert), „Na Ihrecu” (Pajgert), „Ojciec nasz” (Pajgert), „Do Władzi” (Pajgert), „Pierwsze wyznanie” (Pajgert), „Moja modlitwa” (B.), „Bóg” (Julia P.), „Hymn do Najświętszej Maryi Panny”, „Krzyż pochyły” (Machczyńska), „Łza” (X.W.), „Do Zosi” (St. J.), „Wiersz do M. z J. K....y” (Wiwulska), „Wiersz poświęcony drogiej pamięci W.K., zmarłej dnia 2 czerwca r. 1869 w Dziurynie” (Wiwulska), „Piosenka o szarej godzinie” (Wiwulska), „Na zgon Ludwika Pietkiewiczowej”, „Do sióstr Polek słowo” (Wołyń...), „Abecadło dla młodych Polek”, „Ślubna sukienka” (A.K.), „Wesele jedynaczki” (Amelia P.) i „W ochronie” (Lejowa).

W dziale „Rozprawy” w ośmioczęściowym artykule Wincenty Statkowski zainteresował się wyższym wykształceniem kobiet, ale tylko z uwagi na ich wpływ na wychowanie i oświatę mężczyzn. W tym okresie niewiele było kobiet wykształconych, dlatego i publicysta *Gwiazdy* negatywnie odniósł się do tego zjawiska, określając je jako jedną z „rażących usterek cywilizacji współczesnej” (Statkowski 1869a, s. 3), chociaż, jak sam przyznał, nie utożsamiał się ani z przeciwnikami, ani ze zwolennikami kobiet wykształconych:

Nie zgadzamy się więc ani z tymi, którzy utrzymują, że lepsza jest dla kobiety igła, wrzeciono, kuchnia, jak nauka – ani z tymi, co samo tylko dobre wychowanie za dostateczne dla kobiet uważają. Nie żądamy wcale profesorek, pedantek; każda ostateczność jest niepraktyczną – ale chcemy kobiet świątłych, dla których by nie było nic obcego, co tylko się w dziedzinie nauki spotyka, co tylko z duchem naszym ma jakąkolwiek styczność; chcemy, aby wykształcenie ich było wszechstronne (Statkowski 1869a, s. 6).

Sugerował, aby polskie kobiety posiadały ogólną wiedzę w zakresie: pedagogiki, religii, etyki, historii powszechnej, estetyki, historii literatury, ekonomii politycznej, arytmetyki, geografii, nauk przyrodniczych, fizyki oraz higieny:

Takie kursa w przeciągu dwóch do trzech lat nie tyko by przyniosły stokroć więcej korzyści, aniżeli dziesięcioletnie nauki pierwiastkowego wychowania, ale nawet i to wszystko, czego się przedtem uczyło, nabrałoby pewnego życia i znaczenia, i zdolności do wyższego, racjonalniejszego poglądu na rzeczy. Wówczas by sławne wdzięki naszej płci pięknej, które tak sprawiedliwie podziwiają i którym tak zazdroszczą inne narody, oświeciłyby się jeszcze jednym potężnym prawdziwej cywilizacji blaskiem (Statkowski 1869b, s. 71).

W podobnym nurcie pozostaje czteroczęściowy artykuł pt. „Wychowanie Polek”, w którym anonimowy autor zwracał uwagę, że głównym przeznaczeniem kobiety było uszczęśliwianie innych. Zarówno prosta włościanka, jak i wykształcona kobieta „znajduje własne szczęście w szczęściu drugich”, a zwłaszcza męża oraz dzieci. Nie zalecał popularnego w XVIII wieku wychowywania dziewcząt z wyższych sfer w stylu francuskim, czyli płytkim, wolnym i lekkomyślnym, zwracał uwagę na „nieskażone [i] religijne” tzw. wychowanie prostacze, wychowanie klasztorne, domowe oraz na pensji (Wychowanie 1869a, s. 93; Wychowanie 1869b, s. 109; Wychowanie 1869c, s. 118; Wychowanie 1869d, s. 133).

O potrzebie publicznego wychowania kobiet pisała na łamach *Gwiazdy* Śmigielska. Twierdziła, że na pensjach na pierwszym miejscu znajdowała się nauka, a w przypadku kształcenia domowego wszystko było ważne, tylko nie nauka, i niektóre matki przedłużały swym córkom wakacje nawet do pięciu miesięcy. Nie zgadzała się z opinią Hoffmanowej, że edukacja publiczna rozwijała w dziewczętach wady i tępiła cnoty. Zwróciła też uwagę na fakt, że mężczyźni byli na ogół nieprzychylnie nastawieni do kobiet wykształconych i często publicznie z nich szydzili (Śmigielska 1870a, s. 39–42; Śmigielska 1870b, s. 50).

Do miłości macierzyńskiej w rodzinie chrześcijańskiej odniosła się Klimañska. W przekonaniu publicystki była ona dla kobiety „ochroną i przybytkiem duchowego szczęścia” już od chwili narodzin dziecka, kiedy „cichną bóle ciała, niknie wszystko co ziemskie, a świat nieznany roztacza się przed nią”. Chrześcijańska matka czuwa nad dzieckiem i śledzi każdy jego ruch, ale nie otacza przy tym potomstwa nadmiarem luksusu, dbając tylko o zdrowie, urodę i dobre wychowanie. Czuje się odpowiedzialna za przewinienia popełnione przez dorastające, a nawet dorosłe dzieci (Zofia z Brzozówki [Klimañska] 1870a, s. 63).

Klimañska na łamach *Gwiazdy* wypowiedziała się również w temacie mody, porównując ją do zmiennej jesiennej pogody. Pisma modowe pochłaniały kobietom czas i zaprzętały uwagę, a modniarki i krawcowe stały się ich przewodniczkami. Równie niechętnie Klimañska odnosiła się do mody dziecięcej, biżuterii oraz kosmetyków, uważając te ostatnie za szkodliwe dla zdrowia (Zofia z Brzozówki [Klimañska] 1870b, s. 5–6). Na temat mody równie niepocholebnie pisał Sabowski, który swoje rozważania zakończył stwierdzeniem, że mężczyźni są „naturalniejsi w ubiorze” (Skiba W. [Sabowski] 1870, s. 22). *Gwiazda* promowała wprawdzie modę, zamieszczając nawet ryciny damskich ubiorów oraz wzorów robótek ręcznych, ale nie była to moda francuska, która niesłabnącą popularnością cieszyła się w wyższych sferach od połowy XVII wieku „Szkodliwe wyobrażenie” miała też

redakcja analizowanego periodyku na temat elegancji. Pisano, że „prawdziwej elegancji [...] musi towarzyszyć harmonia”, dbałość o wygląd zewnętrzny (ochędzostwo), gust w doborze strojów, a nawet uprzejmość (Elegancja 1870, s. 106). Powołując się natomiast na zapiski, które pozostawiła po sobie Karolina Nakwaska, rozwodzona się na temat noszenia żałoby (Żałoba 1870, s. 100).

W dziale „Rozprawy” znalazł też się artykuł dotyczący zdobywania wiedzy i umiejętności kucharskich. Zwracano uwagę na przygotowanie posiłku, który nie musiał być wykwintny, ale zdrowy. Gospodyni domowa powinna odznaczać się punktualnością oraz znajomością kulinariów, gdyż np. w Niemczech wszystkie kobiety uczyły się gotowania, w Londynie założono szkołę dla kucharek, a w Nowym Jorku funkcjonowała akademia kucharska (Potrzeba 1869, s. 31).

Zwracano ponadto uwagę czytelniczek na umiejętnie zarządzanie domem, gdyż stanowiło to powinność kobiety. Nie posag, ale skromne wychowanie i umiejętności gospodarskie świadczyły o przyszłej pani domu: „Lepsza żona bez grosza, lecz oszczędna i gospodarna, jak bogata dziedziczka utratna [rozrzutna – I.K.] i wymagająca”. Ubolewano nad brakiem odpowiedniego podręcznika, z którego przyszłe żony mogłyby czerpać wiedzę w tej materii (Aglaja A. 1870, s. 90–91).

W tym dziale zamieszczano też m.in. informacje dotyczące działalności różnych towarzystw, wydrukowano np. ustawę Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Płci Pięknej, które zamierzały zorganizować kobiety z Podola. Celem Towarzystwa miała być opieka finansowa nad potrzebującymi oraz wspieranie ich radą (Zarys 1869, s. 38–40). Podobne zadania pełniło Stowarzyszenie czyli Zbór św. Klaudii, niosąc pomoc i otaczając wsparciem osoby w wieku podeszłym, schorowane i kalekie. Na czele Zboru stała Hortensja z Karśnickich Jakubowiczowa (Stowarzyszenie 1869, s. 102).

Dla czytelniczek *Gwiazdy* przydatne i pouczające były tzw. działy praktyczne. W roczniku pierwszym (1869) były to: „Rzeczy tyżące się gospodarstwa domowego”, „Rzeczy tyżące się kuchni” i „Rzeczy tyżące się zdrowia”. W roczniku drugim (1870) pojawiły się „Rzeczy tyżące się domowego użytku” oraz „Wzory do robótek ręcznych”. Zamieszczano tam różne praktyczne wiadomości oraz przepisy kulinarne.

W dziale „Rzeczy tyżące się gospodarstwa domowego” drukowano porady i wskazówki dotyczące krochmalenia, prania, wybawiania plam atramentowych, farbowania rękawiczek, czyszczenia luster i szyb okiennych, wyrobu mydła, przesadzania roślin doniczkowych, robótek ręcznych, środków na pchły, oznak mleczności krów, żywienia kur i inne. Dział „Rzeczy tyżące się kuchni” zawierał przepisy kulinarne dla ludzi zdrowych i chorych, np.: na bigos z drobiu dla chorych, kielbasę z gęsiny, potrawy z cielęciny, strudel z makiem, leguminę z jabłek, sok wiśniowy itp. „Rzeczy tyżące się pielęgnowania zdrowia” to dział, w którym czytelnicy znaleźć mogli informacje o różnych przypadłościach zdrowotnych i ich leczeniu, np.: środkach na bóle gardła, głowy, gruźlicę (suchoty), pisano, jak radzić sobie przy odmrożeniach ciała, stłuczeniach, czym czyścić zęby, o potrzebie posiadania domowej apteczki i inne. W dziale „Rzeczy tyżące się domowego użytku”, który pojawił się na łamach *Gwiazdy* w 1870 r., znalazły się przepisy kulinarne na budyn z kukurydzianej mąki, bulion rybny, berlińskie pierniki, torcik jabłkowy, zupę wiśniową, radzono jak przyrządzić musztardę, sos tatarski, sok berbersowy,

gotować raki, piec precle bez użycia drożdży. Informowano, jak rozpoznać sfałszowany krochmal, używać kitu okiennego, ostrożnie obchodzić się z lampami naftowymi, w jaki sposób stosować ług do wybawiania plam, wosk do politurowania mebli, wytwarzać domowym sposobem mydło szare i pachnące, środki na piegi, bóle zębów czy wypadanie włosów. W osobnej rubryce można było znaleźć wzory robótek ręcznych.

Dział „Rozmaitości”, jak można przeczytać w „Wypisie przedmiotów” (spisie treści) z 1869 r., zawierał informacje „z potocznego życia ogół niewieści obchodzące. Nadto ryciny przedstawiające kroje ubrań kobiecych”. Redakcja wspominała m.in. o rozporządzeniu wydanym przez ministerstwo handlu rządu austriackiego zezwalającym kobietom podjąć pracę w urzędach pocztowych (Rozmaitości. [Rząd austriacki...] 1869, s. 8), a na Węgrzech przy obsłudze telegrafów (Rozmaitości. [Zajęcie kobiet przy telegrafie...] 1870, s. 8) oraz o kursie „nauki telegraficznej” dla dziewcząt we Lwowie (Rozmaitości. [We Lwowie...] 1870, s. 8); o kobiecie z Londynu, która otrzymała stopień doktora medycyny (Rozmaitości. [Miss Garrett z Londynu...] 1869, s. 16); o szkole niedzielnej dla służących w Warszawie (Rozmaitości. [Szkoly niedzielne...] 1869, s. 40); o szkole gospodarskiej dla dziewcząt w Quedlinburgu nad Renem, w której uczono szycia, gotowania, uprawy warzyw, hodowli bydła i ptactwa domowego, prowadzenia rachunków gospodarskich (Rozmaitości. [„G.R” donosi...] 1869, s. 48); pisano o sądach francuskich, które ukarały kilka tytułów tzw. „wyuzdanej prasy” za szkalowanie cesarzowej, gdyż „bezbronna niewiasta tak samo jak sierota powinna być świętą. Nie sztuka odebrać jej cześć” (Rozmaitości. [Sądy francuskie...] 1869, s. 136). W dziale „Rozmaitości” odnotowywano również zgony znanych i zasłużonych kobiet, np. księżnej Marii z Wielopolskich Jabłonowskiej czy Marii Balińskiej, przełożonej zgromadzenia pp. Wizytek w Wersalu.

O rozrywkowej funkcji *Gwiazdy* świadczy natomiast drukowanie na jej łamach szarad.

Podsumowanie

Badaczka czasopism kobiecych Zofia Sokół stwierdziła, że przez edycję takich tytułów jak *Dziennik Mód Paryskich*, *Wieniec*, *Kalina*, *Wianki* czy *Gwiazda* budziła się samoświadomość kobiet w zakresie ich obowiązków i praw, np. do wykształcenia (Sokół 2009, s. 99). Adresatkami *Gwiazdy* były kobiety wywodzące się z klasy średniej, którym lektura pisma pomagała w pracach domowych, wychowywaniu dzieci, dbaniu o zdrowie swoje i rodziny oraz zapewniała rozrywkę i poszerzała wiadomości z historii czy literatury. Twórcy pisma szerzyli na ogół tezy antyemancypacyjne, wyraźnie rozgraniczając funkcje, jakie miały w społeczeństwie i rodzinie pełnić kobiety, a jakie przynależne były mężczyznom. Rola kobiet na łamach *Gwiazdy* ograniczała się do zajęć domowych i wychowywania dzieci. Autorzy publikujący w piśmie twierdzili, że kobiety są niezdolne do nadmiernego wysiłku umysłowego, a swym wykształceniem powinny wspomagać mężczyzn i dobrze wychowywać dzieci.

Gwiazda lansowała wzorzec kobiety bogobojnej, cierpliwej, wyrozumiałej, łagodnej, pracowitej, oszczędnej i gospodarnej, stroniącej od rozgłosu oraz paryskich mód.

Bibliografia

- Aglaja A. (1870). Umiejętność zarządu domu, nade wszystko najpotrzebniejsza młodym panienkom. *Gwiazda*, nr 12, s. 90–91.
- Apolonia z Dalewskich Sierakowska (1869). *Gwiazda*, nr 12, s. 91–93.
- Atenais (1869). *Gwiazda*, nr 11, s. 84–85.
- B. (1870). Gabriela Puzynina. *Gwiazda*, nr 2, s. 9–10.
- Barbara Radziwiłłówna (1869a). *Gwiazda*, nr 2, s. 9–10.
- Barbara Radziwiłłówna (1869b). *Gwiazda*, nr 3, s. 17–18.
- Białek J.Z. (1972). Lejowa Emilia. W: Polski słownik biograficzny, t. 17 (s. 14–15). Wrocław [i in.].
- Bożenna Niemcowa (1869). *Gwiazda*, nr 9, s. 67–69.
- Burkot S. (1992–1993). Sabowski Władysław. W: Polski słownik biograficzny, t. 34 (s. 248–250). Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Charewiczowa Ł. (1938). Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Lwów.
- Cimek H. (2008). Przynależność Galicji (Małopolski) Wschodniej – w koncepcjach polskich klubów ludowych w 1919 r. *Polityka i Społeczeństwo*, t. 5, s. 9–16.
- Deresz E. (1981). Pietkiewicz Antoni. W: Polski słownik biograficzny, t. 26 (s. 150–152). Wrocław [i in.].
- Dernatowicz M. (1964–1965). Kamiński Mścisław. W: Polski słownik biograficzny, t. 11 (s. 577–578). Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Drąg K. (2021). Lwowskie korzenie polskiego dziennikarstwa. Studia nad profesjonalizacją zawodu na przełomie wieków (1848–1914). Kraków.
- Elegancja (1870). *Gwiazda*, nr 14, s. 106.
- Elżbieta Blakwell (1870). *Gwiazda*, nr 14, s. 105–106.
- Franke J. (1999). Polska prasa kobieca w latach 1820–1918. W kręgu ofiary i poświęcenia. Warszawa.
- Fras Z. (1982). Z dziejów „Dziennika Lwowskiego” (1867–1871). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, nr 1, s. 91–99.
- Hajkowska M. (2015). Narcyza Źmichowska (1819–1896) – pisarka, działaczka społeczna, nauczycielka. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, z. 1, s. 141–156.
- Homola I. (1976). Prasa galicyjska w latach 1831–1866. W: J. Łojek (red.). Prasa polska w latach 1661–1864 (s. 199–246). Warszawa.
- Jarowiecki J. (2005). Lwowska prasa przed powstaniem styczniowym. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, t. 3, s. 63–88.
- Jarowiecki J. (2008). Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku. Kraków–Wrocław.
- Jarowiecki J. (2019). Prasa we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1918). Wrocław.
- Kalendarium Krzykacza na rok 1863 (1863). *Humorystyczno-Satyryczny Noworocznik Krzykacza na rok 1863*, s. 9–33.
- Klementyna z Tańskich Hoffmanowa (1870). *Gwiazda*, nr 8, s. 53–55.
- Kolasa W.M., Woźniakowski K., Rogoż M. (2018). Prasa dla dzieci i młodzieży 1824–1918, t. 1: Dzieje wydawnicze. Kraków.

- Konopka M. (1991). „Przyjaciel Domowy” Hipolita Stupnickiego (1851–1878). *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Bibliotekoznawcze*, z. 147, s. 39–56.
- Konopka M. (1992). Działalność redakcyjna i wydawnicza Hipolita Stupnickiego. *Roczniki Biblioteczne*, z. 1–2, s. 163–192.
- Konopka M. (2008). Stupnicki Hipolit. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 166–168). Warszawa–Kraków.
- Kraśńska I. (2023). „Kółko Domowe” (1861–1868) – pismo poświęcone polskim rodzinom. Zarys monograficzny. W: O. Dąbrowska-Cendrowska, A. Lubczyńska (red.). *Czasopiśmiennictwo. Przeszość i teraźniejszość*, t. 5 (s. 27–39). Kielce.
- Leon P. [Potocki L.]. (1869). Józefa Żelichowska. *Gwiazda*, nr 4, s. 25–26.
- Lewartowska Z. (1975). Prasa kobieca i rodzinna. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 4, s. 65–70.
- Ludwika Leśniowska (1870). *Gwiazda*, nr 7, s. 45–47.
- Michalska-Bracha L. (2023). „Wedle ideału Klaudynek...”. Wizerunek dziewiętnastowiecznej Polki w piśmiennictwie historycznym Antoniny Machczyńskiej. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1, s. 29–52.
- Mielczarek N. (2023). Kobieta wykształcona na łamach czasopisma społeczno-politycznego i literackiego „Kobieta Współczesna” (1927–1934). *iNFOTEZY*, nr 1, s. 9–26.
- Mysłiński J. (1972). Prasa w Galicji w dobie autonomicznej 1867–1918. Warszawa.
- Nicieja S.S. (1988). Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986. Wrocław.
- Oknińska L. (1966–1967). Klimańska Zofia. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 12 (s. 615–616). Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Potrzeba wiedzy kucharskiej (1869). *Gwiazda*, nr 4, s. 31.
- Rosnowska J. (1970). Jan Dobrzański – redaktor „Gazety Narodowej” w 1848 r. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, nr 3, s. 319–338.
- Rozmaitości. [„G.R” donosi...]. (1869). *Gwiazda*, nr 6, s. 48.
- Rozmaitości. [Miss Garrett z Londynu...]. (1869). *Gwiazda*, nr 2, s. 16.
- Rozmaitości. [Rząd austriacki...]. (1869). *Gwiazda*, nr 1, s. 8.
- Rozmaitości. [Sądy francuskie...]. (1869). *Gwiazda*, nr 16, s. 136.
- Rozmaitości. [Szkoły niedzielne...]. (1869). *Gwiazda*, nr 5, s. 40.
- Rozmaitości. [We Lwowie...]. (1870). *Gwiazda*, nr 1, s. 8.
- Rozmaitości. [Zajęcie kobiet przy telegrafii...]. (1870). *Gwiazda*, nr 1, s. 8.
- Skiba W. [Sabowski W.]. (1870). O modzie. *Gwiazda*, nr 3/4, s. 21–22.
- Skřęć R. (1980). Pajgręć Józef Kalasanty. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 25 (s. 28–29). Wrocław [i in.].
- Skřęć R. (1984–1985). Potocki Leon. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 28 (s. 91–94). Wrocław [i in.].
- Skřęć R. (1986). Puzynina z Güntherów Albina Gabriela. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 29 (s. 503–505). Wrocław [i in.].
- Sokół Z. (1983). Z badań nad polską prasą kobiecą w latach 1818–1939. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, nr 3, s. 5–12.
- Sokół Z. (2009). Walka kobiet o wstępy na uniwersytety na łamach czasopism galicyjskich w latach 1840–1918. W: H. Kosęćka, B. Góra, E. Wójcik (red.). *Kraków–Lwów. Książki – czasopisma – biblioteki*, t. 9, cz. 2 (s. 97–109). Kraków.
- Starzyńska-Kościszko E. (2010). Trentowski Bronisław Ferdynand [<http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/trentowski.pdf>; 10.11.2023].

- Statkowski W. (1869a). O potrzebie wyższego wykształcenia dla kobiet z powodu wpływu ich na wychowanie i oświatę mężczyzn I. *Gwiazda*, nr 1, s. 3–7.
- Statkowski W. (1869b). O potrzebie wyższego wykształcenia dla kobiet z powodu wpływu ich na wychowanie i oświatę mężczyzn. (Dokończenie). *Gwiazda*, nr 9, s. 70–71.
- Stowarzyszenie czyli Zbór św. Klaudii (1869). *Gwiazda*, nr 13, s. 102–103.
- Śmigielska J. (1870a). O publicznym wychowaniu kobiet. *Gwiazda*, nr 6, s. 39–42.
- Śmigielska J. (1870b). O publicznym wychowaniu kobiet. *Gwiazda*, nr 7, s. 49–51.
- Świątek A. (2021). Życie i twórczość Platona Kosteckiego jako wyzwanie biograficzne i źródłoznawcze. *Krakowskie Pismo Kresowe*, R. 13, s. 77–94.
- Taborski R. (1959–1960). Gomulicki Wiktor. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 8 (s. 275–277). Wrocław–Kraków–Warszawa.
- Tyrowicz M. (1979). *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej*. Studia porównawcze. Kraków.
- Wisłocki W.T. (1935). Bełza Władysław. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 1 (s. 413). Kraków.
- Witkowska A., Przybylski R. (2009). *Romantyzm*. Warszawa.
- Wnęk S. (2019). Odkrywanie codzienności Galicji z wybranych quasi-przewodników i przewodników turystycznych. Od Andrzeja Ewarysta Kuropatnickiego (1786) do Mieczysława Orłowicza (1914). W: M. Zemło (red.). *Małe miasta. Codziennosc* (s. 415–441). Białystok–Głogów Małopolski–Supraśl.
- Wychowanie Polek (1869a). *Gwiazda*, nr 12, s. 93–95.
- Wychowanie Polek (1869b). *Gwiazda*, nr 14, s. 109–110.
- Wychowanie Polek (1869c). *Gwiazda*, nr 15, s. 118.
- Wychowanie Polek (1869d). *Gwiazda*, nr 16, s. 133–134.
- Zarys Towarzystwa wzajemnej pomocy płci żeńskiej (1869). *Gwiazda*, nr 5, s. 38–40.
- Zawadzki W. (1879). Kronika lwowska. *Biblioteka Warszawska*, t. 1, z. 1, s. 92–107.
- Zofia Kaplińska (1869). *Gwiazda*, nr 1, s. 1–2.
- Zofia z Brzozówki [Klimańska Z.] (1870a). Miłość macierzyńska. *Gwiazda*, nr 9, s. 63–66.
- Zofia z Brzozówki [Klimańska Z.] (1870b). Zaraza mody. *Gwiazda*, nr 1, s. 4–7.
- Żałoba i jej noszenie (1870). *Gwiazda*, nr 13, s. 100.

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę monograficznego opracowania *Gwiazdy* – jednego z czasopism dla kobiet ukazujących się w okresie zaborów. Periodyk drukowany był we Lwowie w latach 1869–1870. Skupiono się na jego genezie, cechach formalno-wydawniczych oraz zawartości treściowej. Omówiono też działalność prasotwórczą Hipolita Stupnickiego, który był m.in. wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym *Gwiazdy*. Przedstawiono również wybranych współpracowników periodyku, gdyż nie wszyscy podpisywali się imieniem i nazwiskiem, co utrudnia identyfikację tych osób, a przez to uniemożliwia szersze osadzenie analizowanego pisma w kontekście społeczno-historycznym. Jak wykazała analiza zawartości treściowej wszystkich wydanych numerów *Gwiazdy* w liczbie 33, redakcja wyrażała konieczność utrzymania ról przynależnych kobiecie oraz mężczyźnie. Kobiety na jej łamach przedstawiano jako dobre, uległe mężom żony, jako córki posłuszne rodzicom, jako kochające matki, oszczędne i dobre gospodynie domowe, a przy tym osoby bogobojne, skromne, z pokorą znoszące czekające je wyzwania i odporne na trudy codziennej egzystencji. Twórcy pisma z niechęcią odnosili się do kobiet wykształconych bądź modnie ubranych według paryskich trendów. Przygotowując artykuł, posłużono się metodą jakościowej analizy zawartości prasy oraz metodą historyczno-krytyczną źródeł i literatury przedmiotu.

Słowa kluczowe: prasa dla kobiet, *Gwiazda*, Hipolit Stupnicki, Lwów, zabór austriacki